

## EURÓPAI NAGYVÁROSOK HÁZTARTÁSA.

## Finánczstatisztikai tanulmány.

Irta *Körösi József*, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója. \*)

A ki tudja, mily vesződséggel jár csak egyetlen egy állam vagy akár csak egy város háztartásának statisztikai feldolgozása, az méltányolni fogja azon nehézségeket, melyekkel *nemzetközi* finánczstatisztikának küzdenie kell s így ilynemű vállalattal szemben igényeit is illő mértékre fogja alászállítani. Nemzetközi finánczstatisztikában egyáltalában csak azon legfontosabb szempontokat lehet tárgyalni, melyeknek a helyi intézmények nagy különfélesége daczára a dolog természeténél fogva mindenhol ismétlődniök kell. Ez oknál fogva úgy a nagyvárosok finánczstatisztikáját tárgyaló nagyobb munkámban, <sup>1)</sup> valamint az ilynemű nemzetközi statisztika érdekében készült és a kilenczedik nemzetközi statisztikai Kongresszus által elfogadott tervezetem alapján kiadott évi összeállításaimban a következő czimekre kellett szoritkoznom: *Bevételek*: összesen; továbbá adók, ingatlan és ingó vagyon jövedelme, külön vállalatok jövedelme, nyilvános terek bérbeadása, cselekvő tőkék eladása, kölcsön és segélyek; *kiadások*: összesen; továbbá rendőrség, utczatisztogatás és öntözés, világítás, tűzoltóság, csatornázás, közlekedési utak, iskolák, szegényügy, kórházak, különös vállalatok hiányának fedezése, általános közigazgatási költségek, kamat és

---

\*) Jelen tanulmányt, mely — nemzetközi megbizásból eredvén — francia és német nyelven is megjelent, a szerkesztőség kérésére szerző ur volt szives magyar nyelven is kidolgozni. Szerk.

<sup>1)</sup> Statistique internationale des grandes villes. Deuxième section. Statistique des finances. Rédigé par Joseph Körösi. Budapest, Paris, Berlin. 1877. 354 old. 4<sup>o</sup>.

adósságtörlesztés, cselekvő tőkék szerzése. Tekintve továbbá azon fontosságot, melylyel a nagyvárosok *vagyoni állapotának* feltüntetése bir, felvettem még e nemzetközi mintába az aktívák (városi épületek, egyéb házak, földbirtok, uradalmak, pénzkészlet, elhelyezett cselekvő tőkék, értékpapírok, ingó vagyon, követelések) és passzívák (állósított és függő adósság) állapotát is. E minta ellen azt a kifogást emelték, hogy kelleténél szűkebb körre van szorítva; de több évi tapasztalat és Európa legkülönfélébb városainak hatóságaival folytatott hosszadalmas levelezésem csak megerősítettek azon, már eleinte kifejezett meggyőződésemben, hogy e keretet inkább még szűkebbre, mint bővebbre kellene fogni.

Az említett statisztikai kongressusban nyert azon megbízás folytán, hogy a nagyvárosok pénzügyi gazdálkodásáról nemzetközi évi bulletint léptessenek életbe, 1878-ban az 1877-ik közigazgatási évről szóló kimutatás egybeállítását megkezdtem és kérdőíveket küldöttem szét — természetesen a nélkülözhetetlen utasítások kíséretében — Európa és Amerika mindazon nagyvárosaihoz, melyek részéről támogatást remélhettem. Sajnos, hogy e mellett Angolország oly számos és fontos nagyvárosairól már előre is le kellett mondanom. Az angol városi közigazgatások szervezete és hatásköre ugyanis a kontinensen szokásostól annyira eltér, és a csatornán túl oly fontos közigazgatási teendőket végeznek a városi szervezeten kívül álló hatóságok, hogy pénzügyi viszonyaiknak egybevetése nem igen mutatkozott kivihetőnek.

Hálásan kell felemlitenem azon hathatós támogatást, melyben e nemzetközi vállalat egyrészt a magas kormányok, másrészt — még pedig kiváló mérvben — számos nagyvárosi hatóság által részesült. Ez utóbbiak támogatását annál nagyobb köszönettel kell kiemelnem, miután reájuk nézve nem csekély föladat volt, a legkülönbözőbb alapelvek szerint egybeállított saját zárszámadásaik tételeit, a nemzetközi keret egységes alakjába beilleszteni. Ily módon fél évtizeden át pártolva és Budapest főváros hatóságának bőkezűsége által annyiban is támogatva, hogy ez utóbbi nemcsak a munka nyomtatási költségeit fedezte, hanem egy segédmunkás díjazására szerény segélyösszeget is rendelkezésemre bocsátott; sok fáradsággal ugyan, de lehetségessé vált, hogy a bulletinből <sup>1)</sup> immár

<sup>1)</sup> Bulletin annuel des finances des grandes villes I, II, III, IV, V année 1877—1881. Budapest, Paris, Berlin, 1879—1882.

öt évfolyamot tettem közzé. A „Statistique internationale“ többnyire tíz évi időközre vonatkozó kimutatásaival kapcsolatosan e két közlemény nem kevesebb, mint 45 nagyvárosnak <sup>1)</sup> egységes alapelvek szerint szerkesztett finánczstatisztikáját tartalmazza, bár ezek közül csak kevés város van az egész tizenöt évi időközre következetesen föltüntetve.

Talán nem lesz minden érdek híján, 37 európai nagyváros pénzügyi viszonyainak az utolsó öt év alatti fejlődését rövid egybeállításban szemügyre venni, mit a következőkben meg akarunk kísértetni. Egyszerűség kedvéért az abszolút számadatokat jobbadán mellőzzük és csak a lakosság egy-egy fejére eső hányadokat említjük.

Már az *összes bevételek és kiadások* egybeállítása is nehézségekbe ütközik. Mindenek előtt tekintetbe kell vennünk, hogy némely város háztartásának képét megzavarja azon körülmény, hogy a hatóság nem éppen a városi teendők körébe vágó olyan vállalatokkal is foglalkozik, minők a bányászat, bankok, takarékpénztárak uradalmak, fürdők stb. E tekintetben tehát a szigoruan bruttószámadás elvétől annyiban el kellett térnem, hogy az ilyenmű vállalatok csakis üzleteredményeik (fölségük, illetve hiányuk) által voltak a statisztikai egybeállításban képviselhetők. Nem ritkán szaporították az egyes évek tételeit nagyobb mértékben keresztülvitt *adósságátalakítások* (converziók), melyek — amennyiben e körülmény fölismerhető volt — szintén számítmáson kívül maradtak. Olasz városoknál továbbá azon sajátságosság található, hogy eltérve a közönséges eljárástól, mely szerint oly városokban, melyek a fogyasztási adó jövedelmében részesülnek, ez adó behajtása állami közegek által eszközöltetik, az említett városokban községi hivatal-

---

<sup>1)</sup> E városok: Amsterdam, Antwerpen, Bécs, Berlin. Bologna, Bordeaux, Boston, Breslau, Budapest, Bukarest, Christiania, Düsseldorf, Flórencz, M. m. Frankfurt, Génua, Grác, Köln, Königsberg, Koppenhága, Lille, Lipce, Lisszabon, London, Lüttich, Magdeburg, Milano, Moszkva, München, Odessza, Palermo, Párizs, Prága, Riga, Róma, Rotterdam, San-Francisko, St.-Louis, Szt.-Pétervár, Stockholm, Stuttgart, Trieszt, Turin, Velence, Varsó, Washington. (A dőlt betűkkel nyomtatott városok részéről mindkét rendű közleményben találhatók adatok.)

nokok szedik be a fogyasztási alót, ennek a kincstárra eső jelentékenyebb részét pedig csak utólag szolgáltatják át az állami pénztárnak. Az ily tételeket is átfutóknak tekintettem és a számadásból kihagytam. A bevételek és kiadások végösszegeit azonban mind ez elővigyázati intézkedések sem teszik eléggé összehasonlíthatókká. Elég utalnunk azon egy körülményre, hogy sok városban a kórházak és egyéb jótékonyági intézetek költségeit külön alapokból fedezik; míg pedig néhány városban a közigazgatás ezen ágai a háztartás keretén egészen kívül maradnak, (a mint pl. Párizsban az „Assistance publique“ pénzügyeit egész önnállóan kezelik, úgy, hogy ezek a városi számadásokat csakis az esetleges segélyösszegek erejéig befolyásolják), addig másutt a különböző jótékonyági intézetek egész költségvetéseit belevonják a város évi számadásaiba. Hozzájárul még ehhez, hogy némely városban a közigazgatás egyes ágait külön alapítványok gyanánt kezelik, mint pl. Berlinben a csatornázást és a telekszerzést. A bevételek és kiadások főösszegei tehát, melyek ezen kívül még a rendkívüli tételek (kölsönök, eladások, vételek stb.) által lényeges ingadozásoknak vannak kitéve, sokkal kevésbbé alkalmasak nemzetközi összehasonlításokra, mint az egyes külön tételek, melyek ugyanazért méltán is keltenek nagyobb érdeklődést.

A bevételek és kiadások összegeinek megfigyelése tehát leginkább csak annyiban érdekelhet, amennyiben azt kutatjuk, hogy hosszabb időköz folytán a kiadások (illetve bevételek) emelkedésére általában hajlandóság észlelhető-e. E föltevés mellett szól a következő egybeállítás, mely 26 európai nagyvárost azon sorrendben mutat, melyet azok a lakosság egy-egy fejére eső bevétel-, illetőleg kiadásrészletnek az utolsó 13—17 év alatt mutatkozó évenkénti emelkedése tekintetében elfoglálnak; a felsorolt 26 város közül 14 a kiadásrészlet emelkedését, 12 pedig csökkenését mutatja, mi mellett még figyelembe kell vennünk, hogy az utóbbiak közt 6 városnál a visszapillantás csak 3—4 év rövid időtartamára szorítkozik.

# Nagyvárosok bevételeinek és kiadásainak változása az utóbbi években.

| Összes bevételek.  |           |                                              |        |                                                   | Összes kiadások.   |           |                                            |        |                                                   |
|--------------------|-----------|----------------------------------------------|--------|---------------------------------------------------|--------------------|-----------|--------------------------------------------|--------|---------------------------------------------------|
| Város              | Időszak   | Fejenkénti összes bevéssel az időszak elején |        | Évenkénti változás a kezdeti részlet százalékában | Város              | Időszak   | Fejenkénti összes kiadás az időszak elején |        | Évenkénti változás a kezdeti részlet százalékában |
|                    |           |                                              | végén  |                                                   |                    |           |                                            | végén  |                                                   |
| 1. Stockholm .     | 1874—1881 | 59.42                                        | 101.39 | +10.09                                            | 1. Stockholm .     | 1874—1881 | 49.09                                      | 80.04  | +9.01                                             |
| 2. Stuttgart .     | 1864—1881 | 27.28                                        | 66.99  | +8.56                                             | 2. Lüttich . .     | 1865—1877 | 54.11                                      | 111.71 | +8.87                                             |
| 3. Lüttich . .     | 1865—1877 | 56.97                                        | 109.09 | +7.62                                             | 3. Königsberg .    | 1877—1881 | 28.95                                      | 34.00  | +4.36                                             |
| 4. Amsterdam .     | 1878—1881 | 39.93                                        | 50.10  | +6.37                                             | 4. Stuttgart .     | 1864—1881 | 37.27                                      | 62.27  | +3.95                                             |
| 5. Velence . .     | 1878—1881 | 45.22                                        | 54.90  | +5.35                                             | 5. Bécs . . . .    | 1865—1881 | 49.11                                      | 76.90  | +3.54                                             |
| 6. Königsberg .    | 1877—1881 | 28.95                                        | 34.00  | +4.36                                             | 6. Breslau . .     | 1867—1881 | 27.39                                      | 39.37  | +3.12                                             |
| 7. Budapest . .    | 1875—1881 | 52.66                                        | 65.74  | +4.14                                             | 7. Velence . .     | 1878—1881 | 49.74                                      | 55.44  | +2.86                                             |
| 8. Lipse . . . .   | 1877—1881 | 42.68                                        | 49.49  | +3.99                                             | 8. Kopenhága .     | 1870—1881 | 33.74                                      | 42.87  | +2.46                                             |
| 9. Bécs . . . .    | 1865—1881 | 47.38                                        | 69.79  | +2.96                                             | 9. Budapest . .    | 1875—1881 | 55.24                                      | 60.34  | +1.60                                             |
| 10. Kopenhága .    | 1870—1881 | 35.32                                        | 42.77  | +1.92                                             | 10. München . .    | 1877—1881 | 109.94                                     | 115.23 | +1.20                                             |
| 11. München . .    | 1877—1881 | 117.27                                       | 121.41 | +0.88                                             | 11. Lipse . . . .  | 1870—1881 | 61.70                                      | 65.14  | +0.51                                             |
| 12. Palermo . .    | 1865—1874 | 34.90                                        | 35.54  | +0.20                                             | 12. Triest . . .   | 1865—1874 | 34.71                                      | 35.19  | +0.25                                             |
| 13. Breslau . .    | 1867—1881 | 34.43                                        | 38.49  | +0.19                                             | 13. Florenz . .    | 1868—1878 | 87.75                                      | 89.26  | +0.17                                             |
| 14. Florenz . .    | 1868—1878 | 55.63                                        | 54.50  | —0.20                                             | 14. Géna . . . .   | 1867—1881 | 55.69                                      | 49.21  | +0.83                                             |
| 15. Triest . . .   | 1870—1881 | 67.18                                        | 62.63  | —0.62                                             | 15. Lille . . . .  | 1878—1881 | 45.65                                      | 44.46  | +0.87                                             |
| 16. Géna . . .     | 1867—1881 | 55.87                                        | 50.56  | —0.68                                             | 16. Varsó . . . .  | 1878—1881 | 15.42                                      | 13.53  | +3.06                                             |
| 17. Varsó . . .    | 1878—1881 | 15.69                                        | 14.05  | —2.61                                             | 17. Bologna . .    | 1878—1881 | 31.47                                      | 27.62  | +3.06                                             |
| 18. Antwerpen .    | 1865—1874 | 78.63                                        | 58.11  | —2.90                                             | 18. Turin . . . .  | 1872—1881 | 56.03                                      | 34.12  | +3.68                                             |
| 19. Lille . . . .  | 1878—1881 | 43.77                                        | 39.17  | —3.50                                             | 19. Antwerpen .    | 1865—1874 | 17.25                                      | 49.43  | +4.00                                             |
| 20. Bologna . .    | 1878—1881 | 32.98                                        | 27.41  | —4.22                                             | 20. Christánia .   | 1874—1881 | 82.56                                      | 58.18  | +4.22                                             |
| 21. Párizs . . .   | 1873—1881 | 193.12                                       | 122.63 | —4.56                                             | 21. Christánia .   | 1874—1881 | 82.56                                      | 58.18  | +4.22                                             |
| 22. Turin . . . .  | 1872—1881 | 61.41                                        | 35.08  | —4.76                                             | 22. Párizs . . . . | 1873—1881 | 178.74                                     | 114.52 | +4.49                                             |
| 23. Christánia .   | 1874—1881 | 83.28                                        | 50.14  | —5.68                                             | 23. Amsterdam .    | 1878—1881 | 56.79                                      | 45.64  | +4.91                                             |
| 24. M m Frankfurt  | 1878—1881 | 102.92                                       | 76.75  | —6.36                                             | 24. M m Frankfurt  | 1878—1881 | 102.77                                     | 76.75  | +6.33                                             |
| 25. Bukarest . .   | 1875—1878 | 42.14                                        | 30.70  | —9.05                                             | 25. Bukarest . .   | 1875—1878 | 38.60                                      | 30.70  | +6.82                                             |
| 26. Berlin . . . . | 1877—1881 | 74.07                                        | 43.67  | —10.26                                            | 26. Berlin . . . . | 1877—1881 | 70.40                                      | 41.89  | +10.12                                            |

A városi háztartások különböző **bevételi forrásai** közt kétségkívül az *adók* a legfontosabbak. A községi adószolgáltatás mértéke (közvetlen és közvetett adókat együtt véve) az említett városokban fejenkénti 8—9 franktól ( $3-3\frac{1}{2}$  ft) ez összeg tízszereséig változik. Valamennyi felsorolt város közt aránylag legnagyobb az adószolgáltatás Párizsban, hol a lakosság minden fejére 80—90 frank községi adó esik, minek azonban majdnem 85%-át közvetett adóalakjában fizetik. Párizs után következnek az európai városok közül Bécs, Stockholm, Genua, Christiánia, M. m. Frankfurt, melyekben a községi adó fejenkénti 35—40 frank közt ingadozik. Harmadsorban, fejenként még mindig tekintélyes 30—35 frankkal, következnek Lille, Prága, Budapest és Stuttgárt. Ellenben legcsekélyebb községi adót, fejenként 8—16 frankot, mutatnak Varsó, Riga, Moszkva, Szt.-Pétervár és Odessa, tehát az orosz városok, hol a községi hatóságok működési köre úgy mint a velök szemben emelt igények is sokkal korlátozottabbak mint egyebütt. Föltünően csekély továbbá a városi adó összege Königsbergben (13 fr.) és Magdeburgban (14 fr.).

Az említett városok egyikében sem fedezik az adóteher oly nagy részét *közvetett adóztatás* által, mint Párizsban, hol a lakosság minden fejére (tehát a csecsemőket is beszámítva) 70—75 fr. fogyasztási adó esik, mely súlyos, bár részben az ott járó idegenekkel is megosztott teherrel szemben a közvetett adószolgáltatás Berlinben (0.72 fr.), Lipcsében (0.28 fr.), Magdeburgban (0.20) és Königsbergben (0.17) egész elenyészőnek tetszik. A magas közvetett adóval bíró városok közé számítandók az olasz városok is, melyekben a lakosság egy-egy fejére 16—30 frank közvetett adó jut. Érezhetően magasnak kell még tartanunk a közvetett adót Stockholmban (23.42 fr.), Münchenben (14.91 fr.) és Budapesten (12 fr., kétszer annyi mint Bécsben).

Ha azonban a *közvetlen adókat* vesszük szemügyre, úgy Párizs a mérsékeltén megadóztatott (12—13 fr.) városok sorába esik, míg M. m. Frankfurt (36.26 fr.), Christiánia (33.42 fr.), Bécs (32.97), Berlin (25.74 fr.) és Prága (24.57 fr.) a legmagasabb közvetlen községi adószolgáltatást mutatják. Hogy azonban e városokban nagyobb adóteher sulyosodik-e az egyes egyénekre, vagy a nagyobb adószolgáltatás nagyobb jólétnek felel-e meg : erre pusztán a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján, válasz nem adható.

Azon fontos kérdésre, vajjon a nagyvárosokban az adóteher általában emelkedőben van-e, az előttünk fekvő adatok alapján igenlőleg kell válaszolnunk. 23 város közül, melyeket 4—5 évi egybehasonlításnak vethetünk alá, az adóteher csak ötnél csökkent, u. m. Berlinben, Szt.-Pétervárott, Budapesten, Triesztben és Christiániában (a két utolsóban leginkább a közvetett adók csökkenése folytán); háromnál, Bécsben, Varsóban és Königsbergben, csaknem változatlan maradt, 15-nél pedig emelkedett. Ha a vizsgálódást nagyobb időszakra terjesztjük ki, akkor azon városok száma, melyekben az adóteher alább szállt, hétre emelkedik. A következő egybeállítás 19 nagyvárost azon sorrendben mutat, melyet azok a lakosság egy-egy fejére eső adószolgáltatás évenkénti emelkedése tekintetéből elfoglalnak.

### Az adóteher ingadozása.

| V á r o s               | Időszak   | Fejenkénti adó az időszak |       | Évenkénti változás a kezdeti részlet százalékában |
|-------------------------|-----------|---------------------------|-------|---------------------------------------------------|
|                         |           | elején                    | végén |                                                   |
| Bukarest . . . . .      | 1875—1878 | 14·18                     | 24·02 | +23·13                                            |
| M./m. Frankfurt . . . . | 1878—1881 | 26·46                     | 38·80 | +15·55                                            |
| Stuttgárt . . . . .     | 1864—1881 | 10·53                     | 30·58 | +11·20                                            |
| Bécs . . . . .          | 1865—1881 | 20·16                     | 38·94 | + 5·82                                            |
| München . . . . .       | 1877—1881 | 22·79                     | 27·00 | + 4·62                                            |
| Lipce . . . . .         | 1877—1881 | 20·15                     | 23·54 | + 4·20                                            |
| Stockholm . . . . .     | 1874—1881 | 34·64                     | 42·79 | + 3·36                                            |
| Párizs . . . . .        | 1873—1881 | 67·36                     | 84·60 | + 3·20                                            |
| Breslau . . . . .       | 1867—1881 | 13·72                     | 19·43 | + 2·97                                            |
| Kopenhága . . . . .     | 1270—1881 | 20·58                     | 27·20 | + 2·92                                            |
| Christiánia . . . . .   | 1871—1881 | 30·65                     | 35·59 | + 1·61                                            |
| Velence . . . . .       | 1865—1881 | 20·55                     | 25·63 | + 0·94                                            |
| Génua . . . . .         | 1867—1881 | 43·19                     | 41·68 | — 0·25                                            |
| Flórencz . . . . .      | 1868—1878 | 48·33                     | 41·16 | — 1·48                                            |
| Budapest . . . . .      | 1875—1881 | 29·92                     | 27·03 | — 1·61                                            |
| Turin . . . . .         | 1872—1881 | 32·29                     | 24·58 | — 2·65                                            |
| Trieszt . . . . .       | 1877—1881 | 27·07                     | 22·86 | — 3·89                                            |
| Berlin . . . . .        | 1877—1881 | 34·64                     | 26·46 | — 5·90                                            |
| Szt. Pétervár . . . . . | 1877—1880 | 16·25                     | 12·22 | — 8·27                                            |

E sorrend megfigyelésénél természetesen arra is tekintettel kell lennünk, hogy az adórészlet emelkedése csak úgy vezethető vissza az adócsavar nagyobb megszorítására, mint az általános jólét emelkedésére.

Áttérve a **kiadások** fontosabb tételeire, mindenek előtt a *rendőri költségek* tekintetében meg kell jegyeznünk, hogy ezek az állami és községi közigazgatások közt e tekintetben fönnálló különböző viszony szerint, nagyon különféleképpen alakulnak. Königsbergben és Kölnben pl. a városi hatóság rendőri kiadásai csak a tárgyi igényekre szorítkoznak, míg a személyi kiadásokat a kincstár fedezi; más részről pl. Budapesten a rendőri kiadásokat az állam több éven át majdnem kizárólag a város járulékából fedezte stb. Megjegyzendő még, hogy a rendőri teendők ügykörét, valamint a tudományban úgy a gyakorlatban is nagyon különbözőképpen fogják fel; így pl. Bécsben az állami kezelés alatt álló helyi rendőrség költségein kívül még a főcsatornák föntartási és tisztogatási költségeit, a vízvezeték, vágóhidak, vásárfelügyelőség, helyi közegészségügy és árvizek elleni intézkedések pénzigényeit is a rendőri kiadások közé számítják. Ily körülmények közt azon voltam, hogy a rendőri költségek fogalmát lehetőleg mindenütt a *biztonsági rendőrségért* tett kiadásokra szorítsam. Így azután legmagasabbnak találtam a rendőri költségeket Párizsban, fejenkénti 12—13 frankkal, legkisebbeknek Berlinben (1·22 fr.), Münchenben (0·77 fr.) és Magdeburgban (0·35 fr.). Ezen szélsőségeket nem tekintve, a rendőrségre fordított kiadások a többi városban ritkán lépnek túl fejenkénti négy frankon.

Az *utczatisztogatás és öntözés* költségei kisebb ingadozásokat mutatnak. Párizs a maga rengeteg nyilvános vízfogyasztásával, nagy készüléktelepeivel és utczaseprőinek tekintélyes számával, itt is, fejenkénti 4 $\frac{1}{4}$  fr. kiadásával legelső helyen áll. Másodszorban következik Rotterdam hasonló összeggel, azután Bécs 3·45 frankkal, mivel szemben Berlin 1 $\frac{1}{2}$  franknyi hányadával elég szerénynek mutatkozik. A tisztaságukról híres hollandiai városok közül még egy mutat feltűnő magas hányadot, t. i. Amsterdam 2·68 frankot. Prága városa hasonló átlagösszeggel aránylag szintén sokat áldoz a köztisztaságért. A többi város közt a fejenkénti átlag egészen  $\frac{1}{2}$  frankig ingadozik, mi mellett természetesen a talaj minőségére és a különböző városok nagyobb vagy kisebb

mértékben kifejlett iparos jellegére is tekintettel kell lennünk. Ugyanazért, ily dolgokban sem lehet általános átlagösszegeket számítani, sem pedig általános összehasonlításokat eszközölni: adott esetben a saját viszonyok megítélése végett jó lesz az egybevetésnél lehetőleg hasonló körülményekkel bíró városokra szorítkozni. Mindamellettt figyelemre méltó, hogy az olasz városok, Róma kivételével ( $2\frac{1}{4}$  fr.) meglehetősen keveset költenek az utcák tisztogatására; így Turin fejenként 1·20, Milánó 1·09 frankot, míg a többi olasz város, melyek részéről adatokkal rendelkezünk, még fejenkénti 1 franknál is kisebb kiadást mutatnak. Ugyanez áll az orosz városokról: Moszkva (0·27 fr.), Riga (0·27 fr.), Szt.-Pétervár (0·47 fr.) és Odessza (0·47 fr.). A közegészségügy követelményei iránt tanusított figyelem növekvésének örvendetes jelét találjuk azonban azon tapasztalatban, hogy az utcatisztogatásra fordított költségek csaknem mindenhol emelkedőfélben vannak, így kiváltképpen Párizsban, M<sup>m</sup>. Frankfurtban, Antwerpenben és Kopenhágában.

A *világítás költségei* azon városok részére, melyeknek tulajdon gázgyáruk van (ilyenek Berlin, Breslau, Kopenhága, Köln, Königsberg, Düsseldorf), nem igen állapíthatók meg. Európa többi nagyvárosa közt megint Párizs foglalja el az első helyet, amennyiben utcavilágítási kiadásai már évek óta állandóan fejenként mintegy  $2\frac{3}{4}$  frankot képviselnek, mely tételét a felsorolt nagyvárosok közül egy sem mulja felül.<sup>1)</sup> Feltűnően sokat költenek utcáik világítására az olasz városok, így Róma (1871—74) 2—3 frankot, Turin  $2\frac{1}{4}$  frankot, Flórencz, Bologna és Génua mintegy 2 frankot, Venece  $1\frac{3}{4}$  frankot; legkisebbek ellenben a világítási kiadások Lilleben (0·88 fr.), Christiániában (0·66 fr.), Amsterdamban (0·65 fr.) és Varsóban (0·34 fr.). Egyébként úgy látszik, hogy az utcavilágítási költségek általában apadnak, mi talán a világító gáz olcsóbb előállítási módjára volna visszavezethető.

A *tűzoltóságra* az európai nagyvárosok közül aránylag legtöbbet költ Berlin: 1·90 frankot a lakosság egy-egy fejére. Utána következik Stockholm (1·32 fr.), Varsó (1·29 fr.), Christiánia (1·22 fr.), Kopenhága (1·17 fr.) és Lipcse (1·16 fr.). Párizs a közsé-  


---

<sup>1)</sup> Csakis Washington részéről ismerék aránylag még nagyobb világítási költséget, ugyanis fejenként 3 frankot.

pénztárból e célra alig költ fejenként 10 cent.-ot, miután ott a tűzoltás feladatai a rendőrség ügykörébe tartoznak.

A legfontosabb kiadási czimek egyike a *közüktatásügy*. Szabadjon tehát e helyen a tárgyalt európai nagyvárosokat azon sorrendben felsorolnom, melyet azok az iskolai czélokra (pusztán az intézetek föntartására, tehát az építkezések mellőzésével) hozott áldozatok tekintetében elfoglalnak. Első helyen e mellett német (még pedig legelől Frankfurt és Lipcse) és osztrák városokat találunk, utánuk következnek Francziaország, Magyarország, Skandinávia és Olaszország, a sor végén pedig Portugal és a Kelet.

### Iskolák fentartási költségei.

| Szám | Város             | Év   | Fejenkénti<br>iskolaköltsé-<br>ség | Szám | Város             | Év   | Fejenkénti<br>iskolaköltsé-<br>ség |
|------|-------------------|------|------------------------------------|------|-------------------|------|------------------------------------|
|      |                   |      | frank                              |      |                   |      | frank                              |
| 1.   | M. m. Frankfurt   | 1881 | 13.44                              | 21.  | Koppenhága .      | 1881 | 4.21                               |
| 2.   | Lipcse . . . . .  | "    | 11.80                              | 22.  | Flórencz . . . .  | 1878 | 4.18                               |
| 3.   | Bécs . . . . .    | "    | 8.94                               | 23.  | Miláno . . . . .  | 1879 | 3.96                               |
| 4.   | Berlin . . . . .  | "    | 8.77                               | 24.  | Bordeaux . . . .  | 1880 | 3.90                               |
| 5.   | Breslau . . . . . | "    | 8.74                               | 25.  | Bologna . . . . . | 1881 | 3.84                               |
| 6.   | Köln . . . . .    | 1880 | 8.67                               | 26.  | Grác . . . . .    | "    | 3.71                               |
| 7.   | Amsterdam . .     | 1881 | 8.54                               | 27.  | Magdeburg . . .   | "    | 3.61                               |
| 8.   | Prága . . . . .   | "    | 7.76                               | 28.  | Róma . . . . .    | 1874 | 3.56                               |
| 9.   | Trieszt . . . . . | "    | 7.56                               | 29.  | Velence . . . . . | 1881 | 2.95                               |
| 10.  | München . . . .   | "    | 7.46                               | 30.  | Königsberg . . .  | "    | 2.86                               |
| 11.  | Düsseldorf . . .  | "    | 7.16                               | 31.  | Odessza . . . . . | 1878 | 2.09                               |
| 12.  | Rotterdam . . .   | 1879 | 7.03                               | 32.  | Palermo . . . . . | 1874 | 1.85                               |
| 13.  | Stuttgárt . . . . | 1881 | 6.61                               | 33.  | Riga . . . . .    | 1880 | 1.54                               |
| 14.  | Párizs . . . . .  | "    | 6.58                               | 34.  | Moszkva . . . . . | 1879 | 0.97                               |
| 15.  | Lille . . . . .   | "    | 6.38                               | 35.  | Szt. Pétervár . . | 1880 | 0.59                               |
| 16.  | Budapest . . . .  | "    | 6.28                               | 36.  | Bukarest . . . .  | 1878 | 0.50                               |
| 17.  | Christiánia . . . | "    | 5.85                               | 37.  | Lisszabon . . . . | 1879 | 0.45                               |
| 18.  | Turin . . . . .   | "    | 5.68                               | 38.  | Varsó . . . . .   | 1881 | 0.45                               |
| 19.  | Génua . . . . .   | "    | 5.13                               |      |                   |      |                                    |
| 20.  | Stockholm . . .   | "    | 4.99                               |      |                   |      |                                    |

*Szegényügy és kórházak.* Már a bevételek és kiadások főösszegeinek tárgyalásánál rámutattunk azokra az eltérésekre, melyek a szegény- és kórházügy kezelése körül a különböző nagyvárosok közt észlelhetők. Ez az oka egyuttal annak is, hogy a rendelkezésre álló adatok csekély összehasonlíthatóságot mutatnak; egyes esetekben a felől is hiányzik a felvilágosítás, hogy az idegen honosság-

nak ápolásáért megtérített összegek le vannak-e vonva. Mind ezekenél fogva azon megjegyzésre szorítkozom, hogy ennél a fejezetnél is a nagyvárosi közigazgatás oly ágával állunk szemben, melyért általában mindig nagyobb-nagyobb áldozatokat hoznak.

*Utcák burkolata, hidak.* Megint Párizs városa az, mely e czélra a legnagyobb kiadásokat szenteli. Mig ugyanis Bécs és Berlin 1877—1881-ig évenként átlag mintegy  $3\frac{1}{2}$  frankot költöttek a lakosság egy-egy feje rovására a közlekedési utakra, Párizs városa ezen öt év leforgása alatt utak előállítására és fentartására nem kevesebbet mint  $198\frac{3}{4}$  millió frankot fordított, egy-egy fejre tehát átlag 19·70 frankot évenként. Sőt az 1877. évben e kiadás fejenkénti 40 frankra emelkedett, miután ez év alatt egyebek közt csak magáért a St.-Germain boulevardért  $20\frac{3}{4}$  milliót, az Avenue de l'Opéraért pedig  $14\frac{1}{4}$  milliót költöttek. A többi európai város közül Stuttgart és M./m. Frankfurt fejenkénti 7 frankkal, München és Turin 5—6, Budapest 4—5 frankkal mutatnak nagyobb mérvű kiadást. Ha csak az utak fentartására fordított összegeket vesszük tekintetbe, az egyes városok háztartásaiban még mindig lényeges eltéréseket találunk. Párizs városának aránytalanul magas kiadásai e mellett még szembe ötlőbbek, miután itt a fentartási munkálatokra az említett öt év alatt évenként átlag 9·10 frankot költöttek, Bécsben ellenben fejenként csak 1·15 frankot, sőt Berlinben csak 0·61 frankot. Valamennyi felsorolt német város közt München fordít aránylag legtöbbet e czélra, t. i. átlag évenként 3·85 frankot a lakosság egy-egy fejére. Harmadik helyen következik M./m. Frankfurt évenkénti 3 frankkal; valamint Budapest is fejenkénti  $2\frac{1}{3}$  frankkal (tehát a berlini részletszám ötszörösével) azon városok közé sorakozik, melyek közlekedési utjaikra sokat áldoznak; szintugy Turin még Prága is 2 franknál nagyobb átlagszámmal. Legkevesebbet költenek Berlin (0·61 fr.), Varsó (0·60 fr.), Magdeburg (0·45 fr.), Kopenhága (0·40 fr.) és Odessza (0·36 fr.).

A *személyi kiadások* a tárgyalt czimek mindegyikénél számba vannak ugyan véve, tekintve azonban azt az általános érdeklődést, mellyel a személyi kiadások főösszegeinek nemzetközi összehasonlítása találkozni szokott, a „Bulletin“ ezeket még külön rovatban is feltünteti. Némely város e tekintetben csak a központi közigazgatás kiadásait mutatja ki (tehát a tanítók, rendőrök, orvosok, lelkészek stb. fizetései nélkül), mint Berlin, Kopenhága, Lille, Köln,

melyeket ez okból az összehasonlításból ki is kell zárnunk. Azon városok közt, melyekre nézve az összes személyi kiadások kimutathatók, első helyen állanak Lipcse és M./m. Frankfurt, különösen magas tanítói fizetések folytán fejenkénti 20 frankra rugó részlet-számmal. Messze mögöttük következik azután a többi városok sora, melyekben a személyi kiadások fejenkénti 12—15 fr. közt ingadoznak; így Stockholm  $15\frac{1}{2}$ , Trieszt 14, Köln, Génua, Bécs, Christiánia és Amsterdam 13, Budapest  $12\frac{1}{2}$ — $13\frac{1}{2}$ , Turin 12, Düsseldorf és München körülbelül 13, Prága  $9\frac{3}{4}$ , Bologna és Stuttgárt 9 frankon túlmenő személyi kiadással a lakosság egy-egy fejére számítva.

*Adósság.* A községi kormányzat működésével szemben emelt igények folytonos növekvése — részben talán az adósságaikat folyton szaporító államok példája is — azt hozza magával, hogy a nagyvárosok adósságterhe folytonos emelkedésben van. Párizsban az ostrom esztendejében felvett óriási kölcsönök után némi szünetelés állott be és a város zárszámlái, a törlesztési részletek fizetése folytán, az adósállapot gyenge javulását mutatják. Hasonló képet nyújt Bécs városa, hol a nyilvános építkezések és a vízvezeték felállítása céljából 1867—1875. évek közt felvett nagy kölcsönök után nem csináltak új adósságokat. A többi 9 nagyváros közül, melyeknek álló adóssága az 1877-től 1881-ig terjedő évtizedre nézve áttekinthető, csak Königsberg adóssági állapota mutat lassankénti törlesztések folytán némi apadást, míg a fönmaradó 8 városban az adóssági teher az említett időszak alatt tetemesen emelkedett. Ha figyelmen kívül hagyjuk Párizst, melynek  $1,907\frac{1}{2}$  millió franknyi tartozása egész kis királyságok adósságát fölülmulja (így pl. a görög királyságét négyszeresen!), azt találjuk, hogy a többi tíz nagyváros (Berlin, Bécs, Budapest, Kopenhága, München, Stockholm, Lipcse, Trieszt, Königsberg és Christiánia) adóssága az 1877. év végén 428 millió frankra rugott, mely teher azonban a legközelebbi négy év folytán  $538\frac{1}{2}$  millió frankra, évenként tehát átlag közel  $6\frac{1}{4}\%$ -kal növekedett. Ha elgondoljuk, hogy e városok lakossága ugyanazon idő alatt átlag csak mintegy évenkénti  $3\%$ -kal szaporodott, kíváltképpen pedig, hogy e városok anyaországai ugyanazon négy év leforgása alatt adósságuk terhét csak mintegy évenkénti  $3\%$ -kal növelték, úgy a nagyvárosi adósságok e rémitő növekedését csak gyanus szemmel tekinthetjük és az ily irányban követett lépések lassítását óhajthatjuk.

Már a mi azt illeti, hogy az adósság összes terhe mikép oszlik el átlag a lakosság egy-egy fejére, Flórencz vávosának 1878. évi részletszáma még Párizsét is túlhaladja, hol a lakosság egy-egy fejére 854½ fr. tartozás jut, míg Flórenczben 165·8 millió franknyi tartozásból egy-egy lakosra átlag 933⅓ fr. esett, mely óriási adósság terhe alatt e város háztartásának menthetlenül össze kellett roskadnia. Tudva levő, hogy Flórencz tulzott pénzügyi erőfeszítései leginkább azon időből valók, midőn Olaszország fővárosává lett; így azután a kormány székhelyének Rómába való áthelyezésével a bukás elkerülhetlenné vált. Flórencz és Párizs után jó távol következik M./m. Frankfurt fejenkénti 308¾ fr. tartozással; továbbá Lüttich, Génua, Milánó, München, Lipcse és Bécs egy-egy lakosra 300—200 fr. tartozással. Legkisebb az adóssága az orosz városoknak; így Varsóban 4·51 fr., Szt.-Pétervárott 11·41 fr., Rigában 19·58 fr. adósság jut egy-egy fejre.

**Vagyoni állapot.** A különböző városoknak föntebb vázolt adóssági állapotából levont következtetések egyoldaluak volnának, ha más részt vagyonukra (azaz a terhek levonása után fenmaradó tiszta vagyonukra) is nem vagyunk kellő tekintettel. Megjegyzendő e mellett, hogy az aktívák egybeállításánál a közvagyon (mint utak, hidak, rakpartok stb.) valamint a muzeumok, képtárak stb. elvileg mellőztettek. Nem szabad azonban elhallgatnom, hogy sok városi hatóság a cselekvő vagyon felszámolásánál meglehetősen optimisztikus eljárást követ, amennyiben gyakran nem csak nyilvános épületeket becsülnek teljes építési költségük összegéig, hanem néha még oly tételeket is szerepeltetnek aktívák gyanánt, melyeknek csereértéke messze elmarad a becslés alapjául szolgáló használati értékük mögött. Annál nyomósabbnak találhatjuk azt a tényt, hogy 30 város közül, melyeknek vagyonmérlege előtűnik fekszik, nem kevesebb mint tizenkettő mutat *szenvedő* egyenleget. Első helyen áll, föntebbi fejtegetéseink értelmében, Flórencz 88·8 millió franknyi fedezetlen tartozásával, melyből 508 fr. jut a lakosság egy-egy fejére. Második helyen következik Párizs, hol a szenvedő egyenleg 655 milliófrankot, fejenként tehát 292 frankot tesz.

A következő egybeállítás a tárgyalt nagyvárosokat a lakosság egy-egy fejére eső tiszta vagyonrészlet sorrendjében mutatja.

|                             | év   | Cselekvő összesen | egyenleg fejenként |
|-----------------------------|------|-------------------|--------------------|
| 1 M./m. Frankfurt . . . . . | 1881 | 43.648,563        | 316.30             |
| 2 Budapest . . . . .        | „    | 93.312,639        | 247.56             |
| 3 Odessza . . . . .         | 1878 | 30.043,080        | 150.21             |
| 4 Lipcse . . . . .          | 1881 | 20.620,167        | 136.00             |
| 5 Stuttgárt . . . . .       | „    | 12.212,664        | 102.20             |
| 6 Breslau . . . . .         | „    | 27.740,814        | 100.15             |
| 7 Kopenhága . . . . .       | „    | 23.351,661        | 96.89              |
| 8 Berlin . . . . .          | 1877 | 91.179,561        | 90.80              |
| 9 Magdeburg . . . . .       | 1881 | 7.525,001         | 78.79              |
| 10 Trieszt . . . . .        | „    | 10.881,522        | 76.28              |
| 11 Christiánia . . . . .    | „    | 7.726,961         | 63.32              |
| 12 Lille . . . . .          | „    | 10.624,635        | 59.77              |
| 13 Riga . . . . .           | 1880 | 9.726,043         | 57.64              |
| 14 Varsó . . . . .          | 1881 | 17.776,200        | 46.29              |
| 15 Königsberg . . . . .     | „    | 5.233,900         | 36.30              |
| 16 Düsseldorf . . . . .     | „    | 2.710,466         | 26.76              |
| 17 Bécs . . . . .           | „    | 16.484,393        | 22.55              |
| 18 Prága . . . . .          | „    | 2.018,942         | 12.62              |

M./m. *Frankfurt, Budapest, Odessza és Lipcse* tehát Európa leggazdagabb városai közé tartoznak.

Szenvedő egyenleggel zárja vagyoni mérlegét a következő 12 város:

|                        | év   | Szenvedő összesen | egyenleg fejenként |
|------------------------|------|-------------------|--------------------|
| 1 Flórencz . . . . .   | 1878 | 88.802,250        | 508.23             |
| 2 Párizs . . . . .     | 1881 | 655.226,955       | 292.50             |
| 3 Köln . . . . .       | 1879 | 23.237,097        | 170.32             |
| 4 Miláno . . . . .     | „    | 48.198,214        | 161.20             |
| 5 Génua . . . . .      | 1881 | 15.036,410        | 83.76              |
| 6 Lüttich . . . . .    | 1877 | 8.725,606         | 73.86              |
| 7 München . . . . .    | 1881 | 11.754,510        | 50.45              |
| 8 Velenceze . . . . .  | „    | 5.012,371         | 35.39              |
| 9 Bologna . . . . .    | „    | 3.863,080         | 31.34              |
| 10 Turin . . . . .     | „    | 2.988,209         | 11.82              |
| 11 Stockholm . . . . . | „    | 1.008,294         | 5.84               |
| 12 Bukarest . . . . .  | 1878 | 860,100           | 4.84               |